

Григорій Патрак-Кухаренко: людина зі скрипкою на тлі епохи

О. А. Юрчишина

Бог і Україна –
Заповідь перша твоя!

Г. Патрак-Кухаренко

...музика слугує пізнанню історії
краще, ніж писемні хроніки

Йоганн Густав Дройзен

Анотація. В статті йдеться про життєвий шлях і подвизницьку діяльність Григорія Патрака-Кухаренка – ветерана українського національно-визвольного руху, композитора, хормейстера, скрипаля, співака, літератора, художника та його вагомий внесок у розвиток хорової культури Вінниччини й України.

Ключові слова: *молодіжна організація ОУН «Юнаки», УПА, УНА, Акт відновлення Української Держави, музей Степана Руданського, проголошення незалежності України, хорова культура, заслужений працівник культури України.*

У вишиванці, з красивою сивою шевелюрою й неодмінно зі скрипкою в руках: таким закарбувався у моїй пам'яті Григорій Патрак-Кухаренко. Яюсь, на прохання написати автобіографію, скромно, без будь-якого натяку на свої унікальні обдарування, заслуги та достоїнства, дрібненькими літерами густо змережив декілька аркушів. В подальшому дізналася від Григорія Степановича про його долю більше...

Григорій Кухар народився 20 липня 1929 р. у мальовничому й співучому селі Красіїв, нині Монастириського району на Тернопільщині.

«Вперше, крім материних грудей, мої дитячі допитливі очі побачили (крім християнських образів), портрет Тараса Шевченка по лівицю, портрет Івана Франка по правицю, а посередині синьо-жовтими барвами красувався герб України – Тризуб» [3, с. 164].

Мама Софія любила співати, володіла красивим голосом (сопрано). З народження малюк вбирав мелодіку української пісні й народних традицій. Першими його вчителями були дідусь і тато. «Дідо і тато були дяками. Дідо був самоук, все що знав, навчився сам. А знав немало: ноти церковні й ноти звичайні, німецьку й польську мови, кирилицю, грав на цитрі. Тато закінчив приходську школу при єпископській катедрі Станіслава, грав на мандоліні й цимбалах. І я, коли грався з дітьми, одягався, як дяк», – розповідав про себе.

З шести років із завзяттям розпочав навчатися грі на скрипці. Бабуся навіть в магазин по цукерки посилала, щоб трохи відпочити від його музикування. Яюсь, пограв трохи на скрипці, вийшов на подвір'я й зупинився біля січкарні: «От якби січки нарізати, тато побачили б який у нього помічник росте!». Крутити колесо було важко, але хлоп'я старалося. Озирнувся й побачив, як стоїть батько і втирає сльози: «Січку, сину, може нарізати будь-хто, а на скрипці грати не кожен годен. Погано, що ти урок не вчиш...». Ці слова запам'ятав на все життя. Дітям і онукам їх нагадую».

В шість років хлопчик, маючи рідкісний дискант, почав співати в церкві. У вісім років створив свою першу пісню на замовлення сліпого односельця написати щось таке жалісливе, аби подавали милостиню; й вона пішла поміж люди, огортаючи тугою їхні серця. Директор сільської школи навчав дітей музиці й співу, створив оркестр, в якому Гринько грав першу скрипку.

У 1939 році на територію Західної України прийшла Червона армія. «Визволили нас», – гірко всміхається Г. С. Патрак-Кухаренко. Степан і Софія Кухар стали активними членами ОУН. Настав 1941 рік. Батько проголошував у Красієві та навколишніх селах Акт відновлення Української Держави.

«Їдемо полуторкою в Тернопіль виступати. Сів скраю зі своєю скрипочкою на машину, яка нас збирала по селі. Пагорби. Перша гора Бичова, на яку віз одна пара коней не могла витягнути, треба було дві. Машина почала буксувати. Надихався газами з вихлопної труби – стало зле. Директор: «Не можу їхати без першої скрипки». Повернулися. А Тернопіль уже бомбили. Фронт пішов далі, і я вступив у Станіславську гімназію і в дитячу музичну школу. Робив дві річні програми, як скрипаль. Не раз від викладача-поляка чув: «То dziecko jest bardzo zdolne» (Ця дитина дуже здібна)», – продовжує розповідь Григорій Степанович.

В гімназії юнак вступив у пластуни, брав участь у визвольних змаганнях. Потім свою роботу продовжив у Красієві. Йому, районному провіднику молодіжної організації ОУН «Юнаки», підпорядковувалися 10 сіл. «Ми вивчали історію України за М. Грушевським й І. Крип'якевичем, вчили напам'ять декалог ОУН, присягу ОУН і УПА. Головним завданням, із яким діти чудово справлялися, була розвідка. Про те, що діти були задіяні в «Юнаках», не знали навіть їхні батьки, щоб не видати на допиті», – згадує ветеран українського національно-визвольного руху [11, с. 26].

Батька в 1944 р. заарештували і на 12 років спровадили на Колиму на золоті копальні. У 1946 році маму задушили НКВДисти. В селі лютував тиф. «Я хворів. Голова, як бубон, лиса. Мене сховали, а маму забрали в госпіталь – у хаті священника лежали хворі. Там її й не стало. «Гриню, я бачив, як мама твоя одужувала», – розповідав односелець. А я бачив синій знак», – Григорій Степанович показує на шию. – Разом із священником, як дяк, оспівував свою маму».

Одного разу прийшли з церкви й попросили, щоб дяком був. Нотну грамоту знав. Працював у трьох церквах: у селах Красіїв, Задарів і Баранів (нині Гранітне). Зібрав довкола хлопців і створив церковний чоловічий хор. Потроху господарював. Навесні засіяв жито, а воно зійшло, як кожух! Бабуся стала на коліна й заплакала: «Слава тобі Боже, діждалася господаря!».

У 1948 р. органи МДБ за доносом заарештували Григорія. Юнака визнали винним за ст. 54 – боротьба проти державного устрою в СРСР та засудили до найвищої міри покарання – розстрілу. Три місяці хлопець провів у камері смертників у підвалах тернопільської тюрми. Спогади ятрать душу: «Я не можу навіть розповісти, як мучили на цих допитах. Це страшно. І як я вижив? Це була велика мука, але то був і великий душевний пафос. Ми й в камері смертників вірили, що Україна буде вільна» [11, с. 26].

Під час допитів юнак, щоб не погіршити батькову долю, назвався Григорієм Софійовичем Патраком (за іменем і дівочим прізвищем матері; метрика під час війни згоріла) й зменшив собі вік на три роки. Мабуть, це й допомогло врятуватися від смерті. (Відтоді в документах зафіксовано прізвище Патрак та дата народження – 20.07.1932, а Патрак-Кухаренко – то вже творчий псевдонім митця).

– Патрак, з речами на вихід!

А якщо з речами, то це означало – на розстріл. Та підбадьорив один старенький в'язень: «Щось мені, синочку, серце підказує, що все буде добре. Не на розстріл тебе ведуть». «Так і сталося. Заходжу й бачу: та сама трійка, яка засудила мене на смерть. Смертну кару трійка замінила на 25 років таборів», – згадує Григорій Степанович.

Перед етапом старші товариші попередили юнака: «Будуть давати оселедці – не їж. Води не дадуть. Краще від пайки лишай шматочки хліба». Сушив половинки від пайки, а потім по шматочку кидав до рота, поки розмочить, то вже і їсти не хочеться. І пив мало. «І тепер, як їду в поїзді майже не їм і не п'ю води», – розповідає. І закрутилося... Мордовія, Челябінськ, Омськ, Ольжерас, Іркутськ... Худючим хлопчиною був. На лісоповалі загинув би, але врятувало від непосильної праці те, що 25-річників за зону не випускали.

«Тут був цвіт усіх народів: українці, естонці, литовці, азербайджанці, латиші... Яка дружба між народами була! Ми поважали один одного і віру, і звичаї, і мову, і традиції кожного народу», – продовжує розповідати. Серед ув'язнених було чимало представників інтелігенції:

художники, поети, письменники, співаки, музиканти, науковці, духовенство... «І ось вони, люди старшого покоління, підпільно навчали нас в таборах, читали лекції з різноманітних наук. Ми навіть таємно видавали написаний від руки бюлетень. Боротьба не припинялася, бо ми свято вірили, що настане той час, коли Україна стане самостійною державою. Ця віра допомагала вижити в найжахливіших умовах» [1].

Тут навчався малювати олійними фарбами, (перші уроки живопису йому давав батько).

Цікаво зазначити, що разом з юнаком покарання відбували оперний співак Антанас Кучінгіс, (Литовський театр опери і балету) та Микола Печковський, оперний співак (Большой театр). «Іван Козловський надсилав йому посилки – і він нас угощав», – згадує Григорій Степанович. На засланні юнаку пощастило зустріти кардинала Йосипа Сліпого, який навчав запальних хлопців: «Не лізьте на рожон за дурницю, щоб ви не попадали в карцери, щоб вас не морили голодом, щоб ви вижили. Бо буде незалежна Україна, ви того дочекаєтесь. Ця біда диявольська закінчиться» [11, с. 27].

І це запевнення з уст мученика гріло душу й підтримувало у важкі хвилини.

Полегшення прийшло в Хрущовську «відлигу». Тепер можна було користуватися бібліотекою, брати участь у художній самодіяльності в так званій «культурно-исправительной части». Грав на скрипці соло і в оркестрі. «Під наш оркестр навіть Русланова співала», – згадує.

Почали випускати малолітніх. У грудні 1955 року звільнили.

«Як я опинився у Калинівці? То був Божий палець. Викликає мене майор КДБ, старий, сивий-сивий:

- Кудя поедешь?
- До бабусі та сестрички.
- Во-первых, поселяться можно не ближе чем за 100 км. Во-вторых, тебя засадят опять.

І пояснив, що в Західній Україні неспокійно, бо дух націоналізму (а Григорій подумки його виправив – патріотизму) не вмер.

- Иди к своим бандеровцам, посоветуйся, где тебе жить. Тебе учиться надо.

Розгорнули ми з друзями карту в бібліотеці. Ось Вінниця: і до Тернополя порівняно недалеко, і до Києва, щоб учитися.

- Ну что, посоветовался? Будет тебе Винницкая область.

І дав рекомендацію для вступу в навчальний заклад.

У Вінницькому управлінні культури направили до музичної школи навчатися й запропонували для роботи три місця на вибір: Літин, Самгородок, Калинівку.

Перед від'їздом захотілося відвідати бабусю й сестричку. Сім років не бачив їх. Приїхав, зустрівся з односельцями. Сільський фельдшер порадив: «То їдьте у Калинівку, будете жити в моєї сестри». Того самого вечора влаштував у рідному селі концерт – грав на скрипці, а потім грав ще й на танцях.

«Приїхав у Калинівку й питаюся: «А чого то у вас так багато людей?».

- А то учительська конференція.
- То я могу выступити.

Грав на конференції. Пішло по Калинівці: «Там такий патлатий (мав тоді зачіску, як у Бетховена), так грає на скрипці, аж за душу бере...», – згадує з усмішкою.

З Калинівки й розпочався творчий злет митця. Працював у Калинівському районному Будинку культури художнім керівником. Насамперед, набрав мішаний хор. «На олімпіаді з художньої самодіяльності виступали у Вінниці. Написав пісню про олімпіаду. Вже я заявив про себе. До 40-річчя СРСР підготували концерт. Співав чоловічий ансамбль у складі шести чоловік. З'явилася думка: «А чого б не створити чоловічий хор? З шістки виник хор. Уже в Київ їздив хор з 18 чоловік. Привіз свою першу бронзову медаль. І став хор славним як і був потому», – розповідає Григорій Патрак-Кухаренко. Потім були ще медалі бронзові, золоті...

Одночасно навчався: закінчив Вінницьку музичну школу по класу скрипки, Київське музичне училище ім. Р. М. Глієра, (нині Київський інститут музики ім. Р. М. Глієра), Львівську консерваторію (нині Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка) за фахом

хоровий диригент та викладач хорових дисциплін. Обдарованого й працюючого студента відзначали всі викладачі. Український композитор Анатолій Кос-Анатольський був в захваті від хорових творів молодого композитора. Митець, талант якого особливо яскраво виявилось в хоровому жанрі, Євген Козак згодився займатися з обдарованим студентом безкоштовно. Поки його однокласники бігали до кав'ярень, Григорій ходив за них на уроки гри на скрипці, фортепіано, вокалу.

А КГБ не спускало пильного ока з колишнього «бандерівця».

Григорій їздив по селах району з агітбригадою, багато чого довідався. І те, що є таке село Хомутиці, і що в цьому селі народився лікар і класик української літератури Степан Руданський, і що його батьки тут поховані, і що музей Степана Руданського діє в селі... Познакомився з художником Василем Негодою, який з Хомутинець родом і який вболівав за музей. Разом із ним та художником Грицем Бандурою їздили на етюди. Поставили собі за мету створити роботи, присвячені поетові-патріоту. З часом музей поповнився трьома експонатами: Григорій Патрак-Кухаренко і Василь Негода виконали портрети поета олією, а Гриць Бандура випалив на дереві. «Першого разу зробив на день народження Руданського концерт. Добрі люди попередили не їздити в Хомутиці, бо село вважалося націоналістичним, а Руданський заборонений [як автор глибоко патріотичних творів – О. Ю.] Але минуло трохи часу і вже з чоловічим хором знову поїхали туди. Дуєтом із машзаводським художником Грицем Бандурою (на басах співав) акапельно виконали пісню на слова С. Руданського «Повій вітре, на Вкраїну...» та його переклад пісні з польської «Колір чорний». За ці дві речі мали величезний скандал. З Вінниці приїздив полковник КГБ. Нас викликав – ми мовчали»:

– Опять пойдешь!

– Ніхто цих пісень не співав! Подивіться програму! А під програмою – дві печатки: завідувача відділу культури й секретаря райкому партії, угорі – дозвіл на виконання.

– Ну смотри у меня.

«По всіх селах відкривали братські могили, пам'ятники, їздив на їхнє відкриття і чоловічий хор. Виконували стрілецьку пісню «Журавлі» («Чуєш, брате, мій...») за це теж викликали й попередили, щоб не співали також «Комара («Ой, що ж то за шум учинився...») бо Махно цю пісню любив», – згадує Патрак-Кухаренко. Та й «в УПА, десь біля вогнища, її виконували з іншими словами: «Ой що ж то за шум учинився, що Комар до повстанців зголосився» [13].

Наставали інші часи. «У 1956 р. пише сестричка моя Надя в листі: «Гриньку, приїдь додому. Тато прийшли з каторги. Відбув каторгу від дзвінка до дзвінка, всі 12 років. Приходжу до тата і на Свят-вечір застаю гостей. Є зі Львова гість, професор, не пам'ятаю прізвища. Розказую за вечерею про свою роботу і про те, що в Хомутинях навіть батьки Руданського поховані. Степана Руданському в нашому краї любили нарівні з Тарасом Шевченком.

– А я вам допоможу. Напишу в ЮНЕСКО, про все, що ви розповіли будуть знати. Чи писав, чи не писав, не знаю. Але через два роки мене викликали в райком, секретар райкому повідомив: «Готуйте свято Руданського». Готуватися важко не було: був хор лікарні міцний, чоловічий хор, танцювальний колектив...

Якось прийшла записатися на хор красуня Тамара. Рум'яне з морозу, чорноброве дівча одразу підбігло до груби й приклало до неї змерзлі руки. «Щось ніби ввірвалося у моєму серці», – посміхається Григорій Степанович. У 1957 році побралися. Молода сім'я не мала житла, тому коли у 1960 році запропонували посаду диригента в Будинку культури Калинівського машинобудівного заводу й пообіцяли квартиру, згодився. Чоловічий хор, всі 59 його учасників, перейшли до Будинку культури машинобудівного заводу. На підприємстві тоді працювало понад 3,5 тисяч чоловік. Було з кого вибрати, виявити таланти та їх задіяти. Кожен цех мав свій хор. Вже тут організував самодіяльний театр, став членом літературно-мистецького об'єднання «Калинове намисто».

Керував також хором Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції, мішаним хором Калинівської районної лікарні. А на великі свята диригував зведеним хором, який

складався з усіх восьми хорів, що діяли на той час у Калинівці. Разом із своїми колективами виступав у легендарній телепередачі «Сонячні кларнети».

З друзями-художниками їздив на етюди, створив чимало гарних пейзажів, портретів: лик Ісуса Христа, портрети В'ячеслава Чорновола, Степана Руданського, автопортрет.

Портрет протоієрея Василя Григоровича Боржковського митець подарував музеєві навчально-виховного комплексу ЗОШ 1–2 ступенів-дитячий садок с. Мізаків на Калинівщині. В. Г. Боржковський – батько видатного українського етнографа, фольклориста, історика, громадсько-політичного діяча, активного учасника українського національно-визвольного руху 1917-1919 рр. Валеріана Васильовича Боржковського. Саме з ініціативи священника в 1902 році у с. Мізаків була побудована двокласна церковно-парафіяльна школа, а пізніше і церква. З часом тут виник комплекс за рахунок спорудження декількох шкільних приміщень. Досі зберігся і функціонує перший будинок школи, збудований отцем Василем. Коли виготовляли пам'ятну дошку засновнику школи, яка нині прикрашає фасад навчально-виховного комплексу, за основу взяли портрет, створений Г. С. Патраком-Кухаренком.

Щирою глядацькою любов'ю користуються створені Григорієм Степановичем народні вокальні колективи: сімейний квартет «Соната», в якому співають разом із ним його доньки Наталка і Оксана та син Петро і чоловічий квартет «Народні візерунки», який у 1998 році став лауреатом Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського.

Якось, ще задовго до проголошення незалежності України, чоловічий хор, «Сонату» й «Народні візерунки» Григорій Степанович повіз у своє рідне село. Концерт вдався. Овації не втихали. «...на сцену поволеньки піднялися мої тато, яким йшов дев'яностий рік від дня народження, і сильним дзвінким голосом сказали: «Хай сотворить Бог многая літа цим людям, що так вони шанують мого сина». І на весь голос заспівали пісню «Ще не вмерла Україна». Її підхопили всі, хто був у залі. А було там мало не все моє село. Співали й наші калинівчани. Може, вперше у своєму житті на повний голос. Ось так починалося прозріння!», – згадує Григорій Степанович.

Потім були інші концерти, уже на Калинівщині. Патрак-Кухаренко мав мужність включити до репертуару колективів художньої самодіяльності стрілецьку пісню «Ой у лузі червона калина». В селі Дружне її слухали стоячи. Григорій Степанович ступив зі сцени і запитав: «Ми цю пісню вже виконували в кількох селах, але саме у вас її слухали стоячи. Це можна чимось пояснити? До нього підійшов старенький дідусь і повідав, що місцеві старожили добре знають цю пісню. Її колись часто виконував сільський кобзар. Це було ще в тридцятих роках. Саме він казав людям, що цю пісню, як «Заповіт» і «Боже великий» треба слухати стоячи. Що мав на увазі, здогадатися неважко»[12].

У 1989 році Григорій Степанович був реабілітований. 1991 рік приніс омріяну й вистраждану Незалежність. Згадалися слова воїна духу – патріарха Йосипа Сліпого. Як відповідь на його пророцтво, почуте в юності, пише пісню «Я дожив. Ти вже вільна, моя Україно!»:

За волю твою сотні літ
Найкращі з дітей погибали,
Зібравши серця в моноліт,
До скону тиранів рубали.
З пожарищ, з руїн, з небуття,
Як Фенікс ти знов воскресала
І линула в світ, в майбуття
Твоя невмирущая слава.
По сходах з гарячих сердець
Свобода у вись піднімалась.
Розбила кайдани ущертъ,
Що в руки твої повгризались.
В мільйонах сердець і моє,

Що б'ється у такт із тобою
І було готове, і є,
Рушати за тебе до бою.
Я дожив!
Ти вже вільна, моя Україно!
Я дожив!
«Ще не вмерла» – співаю свobodно.
Я дожив! Що чоло твоє тризуб вінчає,
Державний твій злет
У пошані весь світ зустрічає.

Ветеран українського національно-визвольного руху, попри поважний вік, живе активним, повноцінним життям. Щорічно бере участь у вшануванні пам'яті героїв Крут, яке відбувається в навчальних та культурно-освітніх закладах Калинівки. У липні 2008 року ми разом з Григорієм Степановичем, правнучатим племінником Степана Руданського Олексієм Боржковським і журналістом, сатириком і гумористом Миколою Сараханом побували на 86-річчі села Руданське на Шаргородщині, єдиного в Україні, яке носить ім'я поета-патріота. З сільської сцени вперше лунав щемний голос скрипки, то грав Григорій Патрак-Кухаренко. Виконував пісні на слова С. Руданського та подарував руданківцям ноти пісень: «Згадай мене мила», «Ой ти калино, ой ти, малино» на слова поета-патріота. У листопаді 2009 р. народний сімейний квартет «Соната» під керівництвом митця став лауреатом фестивалю козацької пісні «Байда». На фестивалі повстанської пісні «Яворина-2011» в с. Липа Долинського району Івано-Франківській області Патрак-Кухаренко співав в дуеті з донькою Оксаною, а потім тисячі учасників заходу співали повстанські пісні під його віртуозну гру на скрипці.

З успіхом в районному Будинку культури пройшов творчий вечір Григорія Степановича, приурочений 55-річчю його творчої діяльності та 80-річчю від дня народження.

Всевишній щедро обдарував Григорія Степановича: композитор, хормейстер, скрипаль, співак, літератор, художник. А ще має неабиякий хист до шиття й вишивання. Вишив сорочку для своєї дружини Тамари. «Люблю шити. Будь-який фасон з журналу мод міг прилаштувати до будь-якої фігури. Весь час шив одяг для своїх дітей. Вмію шити і костюми, і сукні, і пальто. На кожен Новий рік швейна машинка до 23.00 не втихала. А вже потім йшли в машзаводський Будинок культури. Дружина у довгій сукні, а я з такої самої тканини шив собі галстук. Всі дивувалися, де ми такий комплект дістали. Своїй старшій доньці пошив голкою випускне плаття (коли сім класів скінчила). Теща після того подарувала ручну швейну машинку. Пізніше подарували в Будинку культури машинку з ножним приводом, яка є у мене й досі. Жаль, вже не бачу, щоб шити. «Я була наймодніша», – це вже донька Оксана додає. А ще тато пошив мені весільну сукню, дуже гарну, таких тоді в Калинівці ще ніхто не мав».

Григорій Степанович молодий душею, приємний співрозмовник, його прості щирі слова глибоко западають в душу. Подвижник зробив вагомий внесок у розвиток хорової культури Вінниччини й України. У його творчому доробку – авторські пісні, пісні на слова Т. Шевченка, І. Франка, В. Сосюри, О. Теліги, поетів-земляків, багатьох інших українських поетів. Він – автор понад 500 музичних творів та обробок народних пісень. У 2002 р. побачила світ його збірка «Вірую», до якої увійшли поезії, твори та обробки для хорів без супроводу, в 2012 році – книга «Голос душі: твори й обробки хорів без супроводу» з посвятою батькам. Збірка містить твори для мішаного, чоловічого й жіночого хорів. Увагу привертають фрагменти Божественної літургії Івана Золотоустого, які звучать як молитва за Україну та її народ. У своєму зверненні до диригентів і хористів пише: «Якщо хоч одному творові Ви дасте звукові крила і він полетить у народ – буду щиро вдячний!». Готує до друку ще одну збірку своїх музичних творів. Підготував до друку збірку своїх поезій «Бог і Україна». Лауреат багатьох вокально-хорових конкурсів і фестивалів. Заслужений працівник культури України. Свого часу В'ячеслав Чорновіл вручив митцю пам'ятну відзнаку Народного руху України «Учаснику Другої Світової Війни 1939-1945 р. за боротьбу з фашизмом». Нагороджений також почесною відзнакою Міністерства культури

«За багаторічну плідну працю в галузі культури», ювілейною відзнакою «60 років УПА», орденом «Хрест Івана Мазепи», орденом українського козацтва «Віра» 4-го ступеня, нагородою Братства ветеранів ОУН-УПА-УНА, нагрудним знаком «180 років Руданському С. В.», численними Почесними грамотами Міністерства культури, обласної та районної держадміністрацій.

Митець широко ділиться своїм доробком з керівниками різних вокально-хорових колективів. Пісні Патрака-Кухаренка співають в Україні та за її межами, зокрема, в далекій Австралії.

Патріарх культури Вінниччини, людина беззаперечного авторитету, делікатна й інтелігентна, все життя працював і творив для рідного народу, для неньки-України, за незалежність якої боровся ще з юних літ. Пройшовши тортури, жахіття камери смертників і радянських таборів, Григорій Степанович зумів зберегти високу внутрішню культуру, шляхетність, чесність, порядність, високе усвідомлення свого призначення. Віра в Бога й любов до України – два крила які підтримують Григорія Патрака-Кухаренка на протязі всього його життя. Всім свої дітям та онукам передав палку любов до України.

Література

1. **Бабій, В.** Все життя для України / В. Бабій // Прапор перемоги. – 1997. – 27 серп.
2. **Бабій, В.** У 16 років – смертна кара за Україну / В. Бабій // Подолія. – 1997. – 6 верес.
3. **Григорій Патрак-Кухаренко** // Калинове намисто : альманах / упоряд. Г. С. Патрака-Кухаренка. – Вінниця, 2007. – С. 164–165: портр.
4. **Інтерв'ю** О. Юрчишиної з Г. Патраком-Кухаренком. 28.03.1995 р., 12.07.2008 р., 16.07.2017, 28.06.2018 р.
5. **Калитко, С. Л.** Патрак-Кухаренко Григорій Степанович / С. Л. Калитко // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль, 2008. – Т. 3 : П–Я. – С. 39 : портр.
6. **Лазаренко, В.** Все... з любові / В. Лазаренко // Камертон-ікс. – 1994. – 17 лют. (№ 6). – С. 7.
7. **Лазаренко, В.** Соло на скрипці / В. Лазаренко // Правозахисник. – 2002. – № 2. – С. 24–26 : фот.
8. **Патрак-Кухаренко, Г. С.** Голос душі : твори і обробки хорів без супроводу / Г. С. Патрак-Кухаренко ; Упр. культури і туризму Вінниц. обл. держ. адміністрації, Вінниц. обл. центр народної творчості. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 176 с. : нот, фот.
9. **Рибаченко, В.** Ясні горизонти / В. Рибаченко // Пульсуючі джерела. – 28 черв. (№ 14). – С. 3 : фот.
10. **Сентемон, Н.** З любов'ю до Бога і України / Н. Сентемон // Світлиця. – 2013. – № 1. – С. 32 : фот.
11. **Сентемон, Н.** Народжений жити й творити / Н. Сентемон // Світлиця. – 2014. – № 1. – С. 25–31 : фот.
12. **Страшний В.** Людина зі скрипкою / В. Страшний // Кримська світлиця. – 2002. – 13 груд. (№ 50). – Режим доступу: <https://bit.ly/2LOTdJ>.
13. **Шепель, Ф.** Про що пісня «Ой, що ж то за шум учинився...»? [Електронний ресурс] / Ф. Шепель // З перших уст : новини Кіровоградщини : [сайт]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://zpu.kr.ua/shche/kolonky/8479-pro-shcho-pisnia-oi-shcho-zh-to-za-shum-uchynyvsia>. – Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 20.07.2018.
14. **Юрчишина, О.** Хрещений батько села / О. Юрчишина // Прапор перемоги. – 2008. – 22 лип.